

A Comparative Analysis of Governance and Oversight in the Privatization Process: A Case Study of Iran and Russia with Emphasis on Preventing Economic Concentration

Mohammad Hossein Masoumi ^{1✉}, Shaghayegh Amir Hajilou ²

1. Ph.D. in Public Law, Department of Law, Farabi Campus, University of Tehran, Qom, Iran. Email: mh.masoomi@ut.ac.ir

2. M.A. in Public Law, Department of Law, Farabi Campus, University of Tehran, Qom, Iran. (Corresponding Author). Email: khaghani@samt.ac.ir

Received: 2026-02-01	How to cite this article:
Revised: 2026-02-14	Masoumi, M. H. & Amir Hajilou, Sh. (2026). A Comparative Analysis of Governance and Oversight in the Privatization Process: A Case Study of Iran and Russia with Emphasis on Preventing Economic Concentration. Research Journal on Business Law and Investment, 1(2) (2): 116-134.
Accepted: 2026-02-20	
Available Online: 2026-03-06	

Introduction

In recent decades, privatization has become one of the most significant economic policies adopted by governments to enhance efficiency, reduce public sector intervention, and strengthen the private sector. However, the practical experience of various countries demonstrates that privatization, regardless of its theoretical objectives, has not always produced positive outcomes and, in many instances, has led to the reproduction of monopolies, rent-seeking, and the concentration of wealth in the hands of limited groups. This raises a fundamental question: is the problem rooted in privatization itself, or in the quality of governance and the system of oversight governing its implementation? Modern governance approaches emphasize that privatization, without the rule of law, transparency, fair competition, and independent regulatory institutions, not only fails to enhance economic efficiency but may also facilitate the emergence of economic oligarchies and undermine public interests. The selection of Iran and Russia as two case studies in this research is particularly significant due to structural similarities in state-dominated economies, the prominent role of government, and problematic experiences of privatization. The main objective of this article is to provide a comparative analysis of the legal and institutional frameworks of privatization in Iran and Russia and to identify the legal and institutional factors influencing the success or failure of governance in this process. The central research question examines the role of governance and supervisory institutions in preventing economic concentration in the privatization processes of Iran and Russia, and the lessons that may be derived for reforming Iran's privatization system.

Method

This research employs an analytical-comparative method based on the study of legal and institutional documents. To establish a coherent framework, the theoretical foundations of the study were first explained based on three approaches: new institutionalism, competition law, and the theory of economic oligarchy. Subsequently, the legal and institutional developments of privatization in Iran and Russia were examined separately. In the case of Russia, fundamental privatization laws—including the 1992 voucher program, the 2001 Federal Law, and the 2011 reforms—as well as legislation related to competition and foreign investment were analyzed. The performance of institutions such as the Federal Antimonopoly Service (FAS), Rosimushchestvo, and arbitration courts was evaluated. In the case of Iran, the general policies of Article 44 of the Constitution (2005), the law on its implementation (2007), subsequent amendments and related regulations, and the performance of institutions such as the Privatization Organization, the Transfer Board, the Competition Council, the Supreme Audit Court, and the General Inspection Organization were examined. Research data were collected through library sources, legal documents, official reports, and credible academic articles and were analyzed qualitatively using a comparative approach.

Findings

The findings indicate that in both Iran and Russia, despite historical and political differences, common factors have contributed to governance failures in the privatization process and the emergence of economic concentration. The most significant factors include:

First, structural weakness and lack of independence of supervisory institutions. In Russia, despite its broad formal powers, the Federal Antimonopoly Service has, in practice, been unable to function as an impartial regulator due to its dependence on political power structures and state intervention. The institution operates within a framework of “controlled network governance,” in which the state interacts selectively with economic actors while retaining ultimate control. In Iran, institutions such as the Competition Council, the Privatization Organization, and the Transfer Board also suffer from insufficient financial and structural independence, overlapping responsibilities, and dependence on the executive branch. Compared to Russia’s Federal Antimonopoly Service, Iran’s Competition Council lacks effective enforcement tools, and its decisions often lack binding force.

Second, insufficient transparency in the transfer and pricing processes. In Russia, the voucher privatization of the 1990s, conducted in the absence of transparency and effective oversight, resulted in the transfer of vast public assets to former managers and intermediaries at minimal cost. The “loans-for-shares” scheme (1995–1996) further reinforced this trend and empowered financial-industrial oligarchs. In Iran, the absence of legal requirements for public disclosure of pricing methods, auction conditions, and final contracts has fostered rent-seeking, discrimination, and non-competitive transfers. Statistics indicate that only about 11% of transfers have been made to the genuine private sector, while more than 80% have been transferred to non-governmental public institutions, pension funds, banks, and military-affiliated entities.

Third, the intertwining of political and economic power. In Russia, the rapid privatization of the 1990s led to the emergence of a class of oligarchs who concentrated national wealth through influence over political structures. In the 2000s, the government of Vladimir Putin redefined its role as an active regulator, confronting non-aligned oligarchs on the one hand while establishing new state-owned enterprises in strategic sectors on the other. In Iran, transfers have largely been made to quasi-governmental institutions affiliated with power structures, which, due to structural privileges and immunity from public oversight, have become major economic actors. The recent policy of “asset monetization” in the 2020s, characterized by broad powers and lack of transparency, has also created conditions for rent-seeking transfers and the emergence of new quasi-state entities.

Conclusion

The comparative analysis of the privatization processes in Iran and Russia demonstrates that merely transferring ownership of state assets to the private sector, without establishing effective institutional frameworks and transparent governance, not only fails to achieve the initial objectives of increased efficiency and expanded competition but also leads to the formation of monopolistic structures and severe economic concentration. The key lesson of this comparison is that successful privatization depends on the design of independent supervisory institutions with effective executive and judicial powers, full informational transparency, and the strengthening of competition laws and institutions.

A desirable governance model for Iran should be based on the separation of policymaking, implementation, and oversight functions, guaranteed public access to information, and the empowerment of civil society institutions and media for social monitoring. Without these fundamental reforms, privatization, rather than serving as a driver of economic development and social justice, will become a mechanism for reproducing monopolies and deepening inequality.

English Keywords: Privatization, Economic Governance, Supervision, Economic Concentration, Competition Law.

تحلیل تطبیقی حکمرانی و نظارت در فرآیند خصوصی‌سازی: مطالعه موردی ایران و روسیه با تأکید بر پیشگیری از تمرکز اقتصادی

محمدحسین معصومی^۱✉، شقایق امیرحاجیلو^۲✉

۱. دکترای حقوق عمومی، گروه حقوق، دانشکده‌های فارابی، دانشگاه تهران، قم، ایران. رایانامه: mh.masoomi@ut.ac.ir

۲. کارشناس ارشد حقوق عمومی، گروه حقوق، دانشکده‌های فارابی، دانشگاه تهران، قم، ایران. (نویسنده مسئول). رایانامه: sh.amirhajlu@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۱/۱۲</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۱/۲۵</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۲/۰۱</p> <p>تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۲/۱۵</p>	<p>خصوصی‌سازی به‌عنوان یکی از ابزارهای اصلی اصلاح ساختار اقتصادی دولت‌ها، در صورت فقدان چارچوب‌های حقوقی و نهادی کارآمد، می‌تواند به تمرکز مالکیت، تضعیف رقابت و شکل‌گیری الیگارش‌های اقتصادی منجر شود. تجربه کشورهای مختلف نشان می‌دهد که موفقیت یا شکست خصوصی‌سازی بیش از آنکه به «اصل واگذاری» وابسته باشد، به کیفیت حکمرانی، شفافیت فرآیندها و کارآمدی نهادهای نظارتی بستگی دارد. مقاله حاضر با اتخاذ رویکردی تحلیلی-تطبیقی، به بررسی نقش حکمرانی و نظام نظارت در فرآیند خصوصی‌سازی در دو کشور ایران و روسیه می‌پردازد و تلاش می‌کند نشان دهد چگونه ضعف حکمرانی قانون و ناکارآمدی نهادهای نظارتی در هر دو کشور، علی‌رغم تفاوت‌های ساختاری و سیاسی، به نتایجی مشابه در قالب تمرکز اقتصادی و محدود شدن رقابت انجامیده است. این مقاله ابتدا چارچوب نظری را بر پایه نهادگرایی، حقوق رقابت و الیگارش‌های اقتصادی بیان می‌کند. سپس، تحولات خصوصی‌سازی در روسیه (از دهه ۱۹۹۰) و ایران (در چارچوب اصل ۴۴ و پس از دهه ۱۳۹۰) و عملکرد نهادهای نظارتی آنها را بررسی و تحلیل می‌نماید. یافته‌های مقاله نشان می‌دهد که در هر دو کشور، ضعف استقلال نهادهای نظارتی، شفافیت محدود و پیوند قدرت سیاسی و اقتصادی، مهم‌ترین عوامل شکست حکمرانی در خصوصی‌سازی بوده‌اند. در پایان، مقاله با استخراج درس‌های تطبیقی، الگویی برای حکمرانی مطلوب خصوصی‌سازی در ایران ارائه می‌کند که بر تقویت نهادهای نظارتی مستقل، شفافیت و حقوق رقابت استوار است.</p> <p>کلیدواژه‌ها: خصوصی‌سازی، حکمرانی اقتصادی، نظارت، تمرکز اقتصادی، حقوق رقابت.</p>

استناد: معصومی، محمدحسین و امیرحاجیلو، شقایق (۱۴۰۴). تحلیل تطبیقی حکمرانی و نظارت در فرآیند خصوصی‌سازی: مطالعه موردی ایران و روسیه با تأکید بر پیشگیری از تمرکز اقتصادی. *حقوق کسب و کار و سرمایه‌گذاری*، ۱۱(۲) (پیاپی ۲)، ۱۱۶-۱۳۴.

ناشر: دانشگاه آزاد اسلامی.

مقدمه

خصوصی‌سازی در دهه‌های اخیر به یکی از مهم‌ترین سیاست‌های اقتصادی دولت‌ها برای افزایش کارایی، کاهش تصدی‌گری عمومی و تقویت بخش خصوصی تبدیل شده است. با این حال، تجربه عملی کشورها نشان می‌دهد که خصوصی‌سازی، صرف‌نظر از اهداف نظری آن، همواره با پیامدهای مثبت همراه نبوده و در بسیاری موارد به بازتولید انحصار، انتقال رانت و تمرکز ثروت در دست گروه‌های محدود انجامیده است. این امر پرسش بنیادینی را در برابر پژوهش‌های حقوقی و اقتصادی قرار می‌دهد: آیا مشکل در اصل خصوصی‌سازی است یا در کیفیت حکمرانی و نظام نظارت بر آن؟ در پاسخ به این پرسش، رویکردهای نوین حکمرانی بر این نکته تأکید دارند که خصوصی‌سازی بدون حاکمیت قانون، شفافیت، رقابت سالم و نهادهای نظارتی مستقل، نه تنها کارآمدی اقتصادی را افزایش نمی‌دهد، بلکه می‌تواند زمینه‌ساز شکل‌گیری الیگارشی اقتصادی و تضعیف منافع عمومی شود. از این منظر، حقوق به‌عنوان ابزار تنظیم‌گر روابط اقتصادی، نقشی تعیین‌کننده در طراحی و اجرای موفق خصوصی‌سازی ایفا می‌کند.

انتخاب ایران و روسیه به‌عنوان دو مطالعه موردی در این پژوهش، به دلیل شباهت‌های ساختاری در اقتصاد دولتی، نقش پررنگ دولت و تجربه خصوصی‌سازی‌های مسئله‌دار، دارای اهمیت ویژه‌ای است. روسیه پس از فروپاشی شوروی، خصوصی‌سازی گسترده و شتاب‌زده‌ای را تجربه کرد که به تمرکز شدید مالکیت انجامید و در نهایت دولت را به بازتعریف نقش تنظیم‌گر سوق داد. در ایران نیز اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی، علی‌رغم اصلاحات قانونی متعدد، با چالش‌هایی چون واگذاری به بنگاه‌های شبه‌دولتی، ضعف شفافیت و ناکارآمدی نظارت مواجه بوده است. هدف این مقاله، تحلیل تطبیقی چارچوب‌های حقوقی و نهادی خصوصی‌سازی در ایران و روسیه و شناسایی عوامل حقوقی و نهادی مؤثر در شکست یا موفقیت حکمرانی در این فرآیند است. پرسش اصلی پژوهش آن است که نقش حکمرانی و نهادهای نظارتی در پیشگیری از تمرکز اقتصادی در فرآیند خصوصی‌سازی ایران و روسیه چگونه بوده و چه درس‌هایی می‌توان برای اصلاح نظام خصوصی‌سازی در ایران استخراج کرد؟ مقاله با روش تحلیلی-تطبیقی و مبتنی بر مطالعه اسناد قانونی و نهادی، در پی ارائه الگویی برای حکمرانی مطلوب خصوصی‌سازی با تأکید بر حقوق رقابت، شفافیت و نظارت مؤثر است.

۱. چارچوب نظری: حکمرانی قانون و نهادهای نظارتی در فرآیند خصوصی‌سازی

نظریه نهادگرایی جدید با تأکید بر نقش قواعد رسمی و غیررسمی در شکل‌دهی به رفتارهای اقتصادی، چارچوبی تحلیلی برای ارزیابی اصلاحات اقتصادی ارائه می‌دهد. در این دیدگاه، کیفیت نهادها که با ایجاد اعتماد، کاهش هزینه مبادله و تضمین قواعد رقابتی کار می‌کنند، عامل تعیین‌کننده موفقیت این اصلاحات است (شادمان‌فر، پورجوهری و ایمانی جاجرمی، ۱۴۰۴: ۱۶۸). طبق این نظریه، نهادهای کارآمد باید هم از استقلال و مشروعیت برخوردار باشند و هم توانایی تنظیم روابط قدرت در حکمرانی اقتصادی را داشته باشند. تحقق ظرفیت نهادی نیازمند پیوند مؤثر میان قانون رسمی و فرهنگ سیاسی است. بدون این پیوند، اصلاحاتی مانند خصوصی‌سازی به جای رقابت، به بازتولید انحصار می‌انجامد. در این میان، نهادهای تنظیم‌گر که نقش کلیدی در تضمین شفافیت و جلوگیری از انحصار دارند، در عمل به دلیل وابستگی به قدرت، فقدان استقلال و سازوکارهای نظارتی ضعیف، از انجام کارآمد مأموریت خود بازمی‌مانند (یعقوبی، سیفی و صادقی شاهدانی، ۱۴۰۰: ۲۲۱). نتیجه این وضعیت، انحراف خصوصی‌سازی به سوی تمرکز ثروت و شکل‌گیری الیگارشی است. نظریه نهادگرایی با تأکید بر کیفیت نهادها و تعامل قوانین رسمی با فرهنگ، چارچوبی ضروری برای تحلیل و اصلاح این سیاست‌ها ارائه می‌دهد. بدون این چارچوب، خصوصی‌سازی نه به عدالت و کارایی که به بازتولید نابرابری و فساد می‌انجامد.

۱-۱. گفتار اول: نقش قانون در تضمین شفافیت و رقابت در فرآیند خصوصی‌سازی

در فرآیند خصوصی‌سازی در ایران، قانون نقشی حیاتی در تضمین شفافیت، رقابت و عدالت ایفا می‌کند. تجربه نشان داده است که اجرای سیاست‌های اصل ۴۴ بدون چارچوب حقوقی دقیق و الزام‌آور، نه تنها به اهداف مورد نظر نرسیده، بلکه به تمرکز دارایی‌ها در دست بخش شبه‌دولتی و گروه‌های خاص انجامیده است. خلأهای قانونی موجود، مانند نبود ضمانت اجرا برای شفافیت، قیمت‌گذاری نامشخص و نظارت ناکافی بر خریداران، زمینه فساد و واگذاری‌های رانتی را فراهم کرده است. برای موفقیت خصوصی‌سازی، تدوین قانونی جامع با سازوکارهای نظارتی قوی و تأکید بر رقابت‌پذیری ضروری است. بدون این اصلاحات، خصوصی‌سازی قادر به افزایش کارایی یا تحقق عدالت اجتماعی نخواهد بود (مرادی، صادقی و اخوان کاظمی، ۱۴۰۱: ۲۹۳).

قانون‌گذاری شفاف و رقابتی، پیش‌شرط خصوصی‌سازی عادلانه است. در روسیه دهه ۱۹۹۰، قوانین با تمرکز بر واگذاری سریع و بدون سازوکارهای الزام‌آور برای شفافیت و رقابت، ناکام ماندند. ضعف نظارت و اجرا، به واگذاری‌های غیررقابتی، شکل‌گیری رانت و تمرکز مالکیت در دست گروه‌های معدود منجر شد که نتیجه آن، بازتولید انحصار و الیگارشی به‌جای بازار رقابتی بود (مک‌فول^۱، ۲۰۱۱: ۲۱۵). تجربه روسیه نشان داد که بدون ضمانت‌های اجرایی مشخص برای شفافیت در فرآیند واگذاری، رقابت واقعی در مزایده‌ها و کنترل تعارض منافع، قانون توان جلوگیری از تمرکز اقتصادی را نخواهد داشت و نظارت مؤثر تنها با استقلال مالی و حقوقی نهادهای تنظیم‌گر امکان‌پذیر است.

۱-۲. الگوی نظارتی مطلوب: استقلال نهادهای نظارتی، پاسخگویی و نقش نظارت قضایی

در یک الگوی نظارتی مطلوب برای خصوصی‌سازی، استقلال نهادهای ناظر، پاسخگویی ساختاری و نظارت قضایی مؤثر، برای تضمین عدالت و شفافیت حیاتی هستند. در ایران، وابستگی این نهادها به ساختار اجرایی و سیاسی، آنها را از ناظران مستقل به مجریان سیاست دولت تبدیل کرده است. این امر کارایی نظارت و امکان پاسخگویی در برابر تخلفات را به شدت تضعیف نموده است (فتحی و ابراهیمی، ۱۴۰۴: ۹). برای رفع کاستی‌های نظارت، استقلال ساختاری، مالی و حقوقی نهادهای نظارتی در خصوصی‌سازی ضروری است. در روسیه، نظارت قضایی بر عهده دیوان عالی و دیوان قانون اساسی است، اما عملکرد آنها تحت تأثیر رقابت‌های نهادی و مداخلات سیاسی قرار دارد و فاقد استقلال کافی است. در نتیجه، تصمیمات قضایی اغلب اجرا نمی‌شوند یا با تأخیر مواجه می‌شوند، تخلفات گسترده بدون پیگرد می‌مانند و دسترسی محدود به اطلاعات، کارکرد نظارتی را تضعیف کرده است. برای اصلاح این وضعیت، پیشنهاد می‌شود استقلال دیوان‌ها از طریق اصلاحات قانونی تضمین شود، نظارت قضایی پیشینی و پسینی تقویت گردد و پیوند مؤثری میان نهادهای نظارتی اجرایی و قضایی برقرار شود تا نظارت قضایی بتواند به‌عنوان رکنی مؤثر در حکمرانی خصوصی‌سازی عمل کند (کوروبتوف^۲، ۲۰۱۴: ۲۲۶). نبود پاسخگویی و ضعف پیوند نظارتی در ایران و روسیه، سبب شد تخلفات خصوصی‌سازی بدون پیگرد بماند. الگوی نظارتی مطلوب باید بر سه اصل استوار باشد: ۱) استقلال کامل نهادهای نظارتی، ۲) پاسخگویی شفاف و قابل سنجش و ۳) تقویت نظارت قضایی با دسترسی آسان به دادخواهی، اجرای مؤثر احکام و نظارت بر ناظران. تنها در این چارچوب است که خصوصی‌سازی به عدالت و کارایی می‌انجامد، نه بازتولید انحصار و فساد.

۱-۳. گفتار سوم: مفهوم «الیکارشی اقتصادی» به عنوان پیامد شکست حکمرانی و نهادهای نظارتی

در ایران و روسیه، شکل‌گیری الیکارشی اقتصادی نتیجه مستقیم شکست حکمرانی و ضعف نهادهای نظارتی بود. خصوصی‌سازی بدون چارچوب نهادی مناسب و نظارت مستقل، به‌جای تقویت رقابت و کارایی، به تمرکز مالکیت و قدرت در گروه‌های خاص انجامید. نهادهای نظارتی، به دلیل وابستگی به ساختار قدرت و فقدان شفافیت، نتوانستند مانع از انحصار و رانت‌خواری شوند و در نتیجه، طبقه‌ای ممتاز و مصون از پاسخگویی شکل گرفت (دره‌شیری، ۱۴۰۳: ۱۸۲). در روسیه، خصوصی‌سازی سریع و شتابزده دهه ۱۹۹۰، با ضعف نهادهای نظارتی و فقدان شفافیت، موجب انتقال گسترده دارایی‌های عمومی

¹ McFaul

² Koroteev

به گروهی کوچک از افراد نزدیک به قدرت شد. این افراد که به الیگارش‌های روسی معروف شدند، بر اقتصاد و سیاست کشور مسلط گردیدند. در هر دو کشور ایران و روسیه، الیگارش‌های اقتصادی صرفاً حاصل واگذاری رانتی نبوده، بلکه نتیجه مستقیم ناتوانی نهادهای نظارتی در اجرای کنترل، شفافیت و پاسخگویی بوده است (گاتفرید^۱، ۲۰۱۹: ۷۲). در نتیجه، مفهوم الیگارش‌های اقتصادی در این دو بستر، بازتابی از شکست در تحقق حکمرانی شایسته، ضعف استقلال نهادی و غیبت نظارت مؤثر است. برای مقابله با این پدیده، بازطراحی ساختارهای نظارتی، تقویت شفافیت قانونی و تضمین پاسخگویی نهادی، پیش‌شرط‌های اساسی به شمار می‌روند.

۲. بررسی کشور روسیه: از خصوصی‌سازی کوپنی تا بازگشت دولت تنظیم‌گر

خصوصی‌سازی در روسیه پساشوروی، یک گذار اقتصادی پرشتاب و پرآشوب بود که با هدف ایجاد بازار آزاد و قطع وابستگی به اقتصاد متمرکز دولتی آغاز شد. در طول بیش از سه دهه، این فرآیند مسیری پرپیچ‌وخم را طی کرده و ماهیتی دوگانه یافته است: از یک سو، ابزاری برای کاهش تصدی‌گری دولت و از سوی دیگر، اهرمی برای تمرکز مجدد ثروت و قدرت در دستان گروه‌های خاص و در نهایت، خود دولت (افشار بکشلو، ۱۳۹۱: ۵). تجربه روسیه نشان می‌دهد که فقدان حکمرانی قانونمند، نهادهای نظارتی مستقل و شفافیت، می‌تواند اصل خصوصی‌سازی را به عاملی برای شکل‌گیری الیگارش‌های اقتصادی و سپس تقویت یک دولت تنظیم‌گر اقتدارگرا تبدیل کند. این بخش تحولات حقوقی، نهادی و پیامدهای این فرآیند را بررسی می‌کند.

۲-۱. گفتار اول: بستر حقوقی خصوصی‌سازی پس از شوروی (قوانین ۱۹۹۲، ۲۰۰۱، ۲۰۱۱)

توسعه در قرن هجدهم به دغدغه‌ای محوری برای روسیه تبدیل شد و اندیشه‌های پایه‌ای را شکل داد. در دهه ۱۹۹۰، چارچوب حقوقی خصوصی‌سازی روسیه، به‌ویژه برنامه کوپنی ۱۹۹۲، پاسخی عجولانه به فروپاشی اتحاد شوروی بود. این برنامه، با وجود ظاهر عادلانه توزیع کوپن‌ها، به دلیل نبود قانون جامع، شفافیت و نهادهای نظارتی مؤثر، در عمل به انتقال دارایی‌های عظیم به مدیران سابق و دلالتان با بهایی ناچیز منجر شد.^۲ قانون فدرال خصوصی‌سازی روسیه (۱۹۹۲/۱۹۹۱) چارچوبی کلی و پر از خلأ بود که صرفاً بر تسریع واگذاری تمرکز داشت و فاقد سازوکارهای مؤثر نظارتی و رقابتی بود. در دهه ۲۰۰۰ و با تثبیت نسبی اوضاع، قانون جدیدی (۲۰۰۱) جایگزین آن شد. این قانون جدید با الزام به روش‌های نقدی مانند مزایده و مناقصه، در تلاش برای افزایش درآمد دولت و کاهش فساد بود و نشان‌دهنده تلاش قانون‌گذار برای ایجاد نظم حقوقی بهتر در فرآیند خصوصی‌سازی محسوب می‌شد (کرمی، ۱۳۹۳: ۹۹). اصلاحات قانون خصوصی‌سازی روسیه در سال ۲۰۱۱، با وجود تعریف دقیق‌تر روش‌های واگذاری و صلاحیت نهادها، نتوانست در فضایی که قدرت سیاسی و اقتصادی درهم‌تنیده بود، شفافیت واقعی ایجاد کند یا از شکل‌گیری انحصارها و سوءاستفاده جلوگیری نماید. این قانون، مانند نسخه قبلی (۲۰۰۱)، در استقلال‌بخشی به نهادهای نظارتی ناکام ماند.

۲-۲. گفتار دوم: تحولات قانونی و سیاستی پس از ۲۰۱۱

از دهه ۲۰۱۰، سیاست خصوصی‌سازی روسیه از واگذاری گسترده به سمت "نظارت فعال" دولت و کنترل‌گرینشی تغییر کرد. برنامه‌های خصوصی‌سازی (مثل ۲۰۱۸-۲۰۱۶ و ۲۰۲۲-۲۰۲۰) عمدتاً بر فروش سهام اقلیت در شرکت‌های بزرگ دولتی برای تأمین بودجه و ظاهر افزایش کارایی متمرکز شدند، اما در عمل با تأخیر و محافظه‌کاری اجرا شدند. در همین دوره، قوانین به منظور تقویت کنترل دولت بر بخش‌های استراتژیک اقتصاد اصلاح و تشدید شدند. قانون فدرال ضد انحصار شماره (FZ-۱۳۵) مصوب

¹ Gottfried

² <https://donya-e-qtasad.com>

۲۰۰۶) مکرراً اصلاح شد تا اختیارات سرویس فدرال ضد انحصار^۲ را گسترش دهد. پس از تحریم‌های ۲۰۱۴، مقررات روسیه برای سرمایه‌گذاری خارجی در بخش‌های استراتژیک (به ویژه بر پایه قانون ۲۰۰۸) سخت‌گیرانه‌تر شد و دولت حق وتو بر معاملات تهدیدکننده امنیت ملی را برای خود حفظ کرد. جدیدترین تجلی این روند، فرمان ریاست‌جمهوری شماره ۶۹۳ در سپتامبر ۲۰۲۵ است که یک «راه سریع» برای فروش اموال فدرال ایجاد می‌کند (استریژ و همکاران^۳، ۲۰۲۵: ۱). این فرمان (شماره ۶۹۳، سپتامبر ۲۰۲۵) که پاسخی به تهدید غرب برای استفاده از دارایی‌های مسدود شده روسیه است، اختیارات ویژه‌ای به رئیس‌جمهور می‌دهد تا با تعیین «ویژگی‌های خاص» و کنار گذاشتن قوانین عادی خصوصی‌سازی، شرکتی، بانکی و رقابتی، فرآیند واگذاری را مستقیماً و شخصاً هدایت کند. این اقدام به‌وضوح نشان‌دهنده اولویت قاطع منافع امنیتی-سیاسی تعریف شده توسط حکومت بر فرآیندهای حقوقی استاندارد و استقلال نهادهای تنظیم‌گر است.

۲-۳. گفتار سوم: نهادهای اجرایی و نظارتی

کارآمدی نهادهای نظارتی روسیه به دلیل وابستگی ساختاری آنها به قدرت اجرایی محدود است. روزیموشچستو^۴ (مجری خصوصی‌سازی) تابع دستورات سیاسی است. دادگاه‌های حکمیت، با نقش کلیدی در اختلافات اقتصادی، فاقد استقلال قضایی کافی هستند. دادستانی کل بر امنیت ملی متمرکز است نه شفافیت اقتصادی. حتی سرویس فدرال ضد انحصار که قدرتمندترین نهاد نظارتی اقتصادی محسوب می‌شود، در عمل نمی‌تواند کاملاً مستقل از جهت‌گیری‌های سیاسی عمل کند (هانسون^۵، ۲۰۰۸: ۲۵). خلاصه: عملکرد سرویس فدرال ضد انحصار روسیه در چارچوب یک «حکمرانی شبکه‌ای کنترل‌شده» عمل می‌کند. در این مدل، دولت به‌صورت گزینشی با بازیگران غیردولتی (مانند شرکت‌های بزرگ) در تصمیم‌گیری‌ها تعامل می‌کند، اما هم‌زمان نقش یک «دروازه‌بان» مقتدر را حفظ می‌کند تا کنترل نهایی را در دست داشته و تضمین نماید که این تعاملات به ثبات نظام حاکم آسیب نمی‌زند؛ بنابراین، اقدامات سرویس فدرال ضد انحصار در عمل اغلب در خدمت اهداف سیاسی کلان، مانند تنبیه بازیگران ناهمسو یا حمایت از شرکت‌های نزدیک به دولت، قرار می‌گیرد و نه الزاماً ترویج رقابت آزاد. فرمان ۲۰۲۵ نیز، با اعطای اختیار تعیین چگونگی اجرای قوانین رقابت به رئیس‌جمهور، به‌وضوح استقلال عمل این نهاد را در مسائل مهم خنثی می‌سازد.

۲-۴. گفتار چهارم: ارزیابی مراحل خصوصی‌سازی (کوپی، نقدی) و پیامدهای تمرکز مالکیت

خصوصی‌سازی در روسیه به فاجعه‌ای توزیعی و تمرکزگرا تبدیل شد. در مرحله نخست (خصوصی‌سازی کوپی ۹۴-۱۹۹۲)، شهروندان کوپن‌های خود را با قیمت ناچیز فروختند و ثروت ملی در دست مدیران سابق و سرمایه‌داران رانتی متمرکز شد. در مرحله بعد (طرح "وام در ازای سهام" ۹۶-۱۹۹۵)، این تمرکز نهادینه شد. الیگارشی‌های نوظهور، با دریافت سهام غول‌های صنعتی به عنوان وثیقه در ازای وام به دولت و با سوءاستفاده از ناتوانی عمدی دولت در بازپرداخت، مالکیت این شرکت‌های استراتژیک را تصاحب کردند. نتیجه نهایی، شکل‌گیری یک ساختار الیگارشیکی عمیقاً متمرکز بود که بخش عظیمی از ثروت و قدرت اقتصادی روسیه را در اختیار گروهی معدود قرار داد (بکر و اوکسنستیرنا^۶، ۲۰۲۰: ۳۶). این تمرکز اقتصادی شدید نه تنها عدالت اجتماعی را نقض کرد، بلکه طبقه‌ای قدرتمند (الیگارشی) ایجاد نمود که ابتدا بر سیاست‌گذاری اقتصادی و سپس بر کل فضای سیاسی روسیه

^۱ قانون (FZ-۱۳۵) که در سال ۲۰۰۶ تصویب شد، هسته اصلی نظام حقوق رقابت در روسیه پسا شوروی است. هدف آن جایگزینی قوانین پیشین پراکنده، مقابله با انحصار، تنظیم ادغام‌ها و حفظ رقابت بود و نقشی کلیدی در بازگشت دولت به نقش تنظیم‌گری اقتصادی ایفا کرد. با این حال، تقویت سازمان ضد انحصار فدرال (FAS) و این قانون، صرفاً ابزاری برای محدود کردن تمرکز مالکیت خصوصی نبود، بلکه مکانیسمی برای دولت شد تا حاکمیت خود بر اقتصاد را اعمال و آن را با اولویت‌های راهبردی (و گاه سیاسی) خود همسو کند. در عمل، ابزارهای ضد انحصار می‌توانند برای تحت فشار قرار دادن رقبای ناهمسو یا حمایت از شرکت‌های نزدیک به دولت استفاده شوند.

^۲ Federal Antimonopoly Service (FAS)

^۳ Strizh et al

^۴ Rosimoshchestvo

^۵ Hanson

^۶ <https://www.squirepattonboggs.com>

^۷ Becker & Oxenstierna

مسلط شد. شکست حکمرانی در این دوره، ریشه در نبود نهادهای مستقل، فقدان شفافیت و عدم وجود چارچوب حقوقی لازم برای حمایت از رقابت واقعی داشت.

۲-۵. گفتار پنجم: تحول نقش دولت: از واگذاری گسترده تا نظارت فعال و بازتعریف حاکمیت در بخش‌های استراتژیک

روسیه پس از ۲۰۱۴ و تشدید تحریم‌ها، مدل اقتصادی خود را تغییر داده است. نقش دولت از یک "واگذارنده منفعل و آشوب‌زده" در دهه ۱۹۹۰، به یک "تنظیم‌گر فعال و مالک استراتژیک" در دو دهه گذشته تبدیل شده است. این تحول، پاسخی به هرج و مرج اولیه و تلاشی برای بازپس‌گیری حاکمیت اقتصادی و افزایش تاب‌آوری در برابر تحریم‌ها است (ایوانس^۱، ۲۰۱۴: ۲۳۶). راهبرد کنونی مبتنی بر چند شاخص می‌باشد:

روسیه یک مدل "سرمایه‌داری دولتی تنظیم‌شده" یا "اقتصاد امنیتی-صنعتی" ایجاد کرده است که بر چهار پایه استوار است:

- (۱) مالکیت دولتی در بخش‌های حیاتی: تقویت غول‌های دولتی (مانند گازپروم، روس‌تخ) در انرژی، فناوری و دفاع؛
- (۲) هدایت اقتصاد از طریق تنظیم‌گری: استفاده از قوانین ضد انحصار و مقررات برای هدایت بازیگران بازار مطابق اولویت‌های ملی؛
- (۳) تبدیل خصوصی‌سازی به ابزار امنیتی-ژئوپلیتیک: بهره‌برداری از فرآیند واگذاری (مانند فرمان ۲۰۲۵) برای اهداف سیاسی و تأمین مالی فوری، نه الزاماً افزایش کارایی؛
- (۴) حکمرانی از طریق شبکه وفاداری: تسلط بر اقتصاد از طریق ترکیب مالکیت مستقیم، تنظیم‌گری اقتدارگرایانه و ائتلاف با الیگارش‌های همسو؛

نتیجه این مدل، اولویت منافع امنیتی و حفظ رژیم بر حاکمیت قانون و اصول بازار آزاد و تضعیف امنیت مالکیت است. (رسولی‌نژاد و اخوان، ۱۴۰۲: ۱۳۰). در مدل کنونی روسیه، رقابت واقعی قربانی اهداف کنترل سیاسی، خودکفایی و مقاومت در برابر فشار خارجی می‌شود. جدول زیر تحول الگوی حکمرانی در خصوصی‌سازی روسیه را مقایسه می‌کند:

جدول (۱). تحول الگوی حکمرانی در خصوصی‌سازی روسیه

جنبه مورد بررسی	خصوصی‌سازی اولیه (دهه ۱۹۹۰)	دوره بازگشت دولت تنظیم‌گر (دهه ۲۰۱۰ به بعد)
هدف غالب	واگذاری سریع دارایی‌های دولتی، ایجاد طبقه مالک	حفظ کنترل استراتژیک، تأمین امنیت ملی، مدیریت اقتصاد در شرایط تحریم
چارچوب حقوقی	قوانین شتاب‌زده و پر خلأ (۱۹۹۲)، (۲۰۰۱)	قوانین اصلاح‌شده (۲۰۱۱) همراه با فرامین اجرایی ویژه (مثل فرمان ۶۹۳ (۲۰۲۵))
نقش نهادهای نظارتی	ضعیف، فاقد استقلال و قدرت واقعی	ظاهراً قدرتمند (مانند سرویس فدرال ضد انحصار) اما عمدتاً در چارچوب اولویت‌های سیاسی دولت عمل می‌کنند
پیامد تمرکز مالکیت	شکل‌گیری الیگارش‌های مالی-صنعتی	تثبیت الیگارش‌های همسو؛ ایجاد انحصارات دولتی جدید؛ تمرکز کنترل در دست دولت
بازگشت دولت	دولت منفعل و ضعیف	دولت مالک-تنظیم‌گر فعال؛ استفاده از ابزار اقتصادی برای اهداف

^۱ Evans

۳. بررسی کشور ایران: خصوصی‌سازی در چارچوب اصل ۴۴ و چالش‌های نهادی

خصوصی‌سازی در خرداد ماه ۱۳۸۴ توسط مقام معظم رهبری در راستای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی ابلاغ شد و با ابلاغ این سیاست‌ها که از آن به عنوان انقلاب اقتصادی یاد می‌شد، قرار بود ریل‌گذاری جدیدی در اقتصاد کشور انجام شود (کریم، شفاف‌ی شهری و نصری، ۱۳۹۴: ۵۱). سیاست‌های خصوصی‌سازی در ایران، با هدف کاهش تصدی دولتی و افزایش کارایی، در عمل با موانع جدی مواجه شدند. فقدان قانون جامع، نظارت ضعیف و واگذاری به نهادهای شبه‌دولتی، مانع تحقق اهداف گردید. برخلاف روسیه، این فرآیند در چارچوبی قانونی اما پیچیده تعریف شده است. این بخش، چارچوب حقوقی، عملکرد نهادها و پیامدهای تمرکز اقتصادی و شکل‌گیری ساختارهای شبه‌الیگارشیک را بررسی می‌کند:

۳-۱. گفتار اول: مبانی حقوقی خصوصی‌سازی در ایران (اصل ۴۴، قوانین بر نامه، آیین‌نامه‌ها)

چارچوب حقوقی خصوصی‌سازی در ایران بر پایه سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی (۱۳۸۴) و قانون اجرای آن (۱۳۸۶) استوار است. این چارچوب، دولت را موظف به واگذاری فعالیت‌های اقتصادی در بخش‌های کلیدی به "بخش غیردولتی" می‌کند. با این حال، تعریف مبهم و گسترده این بخش در قانون، باعث شد نهادهای عمومی غیردولتی، نظامی و شبه‌دولتی نیز مشمول آن شوند. نتیجه، بازتولید مالکیت دولتی در قالبی جدید و غیررسمی بود، نه انتقال واقعی به بخش خصوصی مستقل^۱. این قانون فاقد ضمانت اجرایی مؤثر برای اصولی مانند شفافیت و رقابت است. سازمان خصوصی‌سازی هم‌زمان مجری و ناظر است که با اصل تفکیک وظایف در تضاد است. همچنین خلأهای قانونی در قیمت‌گذاری، بررسی خریداران و افشای اطلاعات، به ویژه نبود الزام برای انتشار عمومی جزئیات مزایده‌ها، موجب تبعیض و واگذاری‌های غیررقابتی شده است (بهمنی، ۱۴۰۱: ۱۰۳). اصلاحات قانونی بعدی نیز نتوانستند کاستی‌ها را برطرف کنند. در عمل، بسیاری از واگذاری‌ها به نهادهای غیر شفاف و بهره‌مند از منابع عمومی انجام شد. نتیجه، تمرکز مالکیت، تضعیف رقابت و خدشه به اعتماد عمومی بود. در کل، ضعف در طراحی نهادی، نبود ناظر مستقل و خلأهای اجرایی، مانع تحقق اهداف عدالت، کارایی و رقابت در چارچوب حقوقی خصوصی‌سازی ایران شده است.

۳-۲. گفتار دوم: تکامل چارچوب حقوقی و چالش‌های معاصر (از ۱۳۹۰ به بعد)

در پاسخ به ناکامی‌های دهه ۱۳۸۰، اصلاحاتی از دهه ۱۳۹۰ آغاز شد. هدف، افزایش شفافیت، مقابله با فساد و تقویت رقابت بود، اما موانع ساختاری مانع اجرای مؤثر شدند. آیین‌نامه ۱۳۹۶ برای ایجاد ضوابط دقیق‌تر قیمت‌گذاری و واگذاری از طریق مزایده طراحی شد، اما به دلیل نبود ناظر مستقل و تداوم واگذاری به نهادهای شبه‌دولتی، تأثیر آن محدود ماند (مهرپور ابریکوه، ۱۴۰۲: ۵). قوانین بهبود محیط کسب‌وکار و ارتقای سلامت اداری، با وجود تأکید بر شفافیت و کاهش انحصار، به دلیل ضعف اجرا و مقاومت نهادها، اثربخش نبودند. قانون شفافیت و سامانه ملی آن نیز، به دلیل مستثنی شدن نهادهای عمومی غیردولتی، نتوانست بر ابهام واگذاری‌های کلان غلبه کند (محمدی‌فر، ۱۴۰۳: ۰۱). اصلاحات قانونی سال ۱۴۰۰ با هدف تقویت نهادهایی مانند شورای رقابت تصویب شد؛ اما این نهادها فاقد استقلال مالی و ساختاری کافی بوده و در برابر فشارهای سیاسی آسیب‌پذیرند. در نتیجه، با وجود تحولات حقوقی از دهه ۱۳۹۰، نبود ناظران مستقل، اجرای ضعیف قوانین و پیوند ناگسستنی سیاست و اقتصاد، مانع از توقف تمرکز ثروت و واگذاری‌های رانتی شده‌اند.

۳-۳. گفتار سوم: نهادهای متولی و نظارتی

ساختار نهادی خصوصی‌سازی در ایران به دلیل تداخل وظایف، وابستگی و نبود پاسخگویی، ناکارآمد است. سازمان خصوصی‌سازی به‌طور هم‌زمان مجری، ناظر و مشاور است که با اصل تفکیک وظایف مغایرت دارد. هیئت واگذاری نیز به دلیل

^۱ <https://www.nicc.gov.ir/44.html> Visited at 1404/10/09

ترکیب سیاسی و اجرایی اعضایش، فاقد استقلال لازم برای نظارت مؤثر است (نورعلی، زمانی مقدم و معمارزاده طهران، ۱۴۰۳: ۲۳۹). دیوان محاسبات، سازمان بازرسی کل و کمیسیون اصل ۹۰ مجلس، به عنوان نهادهای نظارتی قانونی، عمدتاً نظارتی پسینی، غیرمتمرکز و فاقد ضمانت اجرای مؤثر دارند و در واگذاری‌های مسئله‌دار یا دیر عمل کرده یا ناتوان بوده‌اند. شورای رقابت و سازمان حمایت نیز، به دلیل وابستگی به دولت و اختیارات محدود، نتوانسته‌اند مانع تمرکز اقتصادی و واگذاری‌های رانتی شوند (رستگاری، بابایی‌فرد و نیازی، ۱۴۰۳: ۷۵). در مجموع، ساختار نهادی خصوصی‌سازی در ایران از نبود نهاد ناظر مستقل، تداخل وظایف و ضعف در پاسخ‌گویی رنج می‌برد و نیازمند بازطراحی اساسی بر پایه اصول حکمرانی شفاف و پاسخ‌گو است.

۳-۴. گفتار چهارم: شیوه‌های واگذاری و مسئله بنگاه‌های شبه‌دولتی و شبه دولتی‌های جدید

خصوصی‌سازی در ایران در سال‌های اخیر به نتایج مطلوب اقتصادی (مانند بهبود درآمد یا بازده دارایی) منجر نشده است. اصلی‌ترین مشکل، واگذاری به "شبه دولتی‌ها" است. برخلاف روش‌های قانونی متنوع، عمده واگذاری‌ها به روش‌های غیر شفاف (مانند مذاکره) انجام شده است. آمارها نشان می‌دهند تنها حدود ۱۱٪ به بخش خصوصی واقعی واگذار شده و بیش از ۸۰٪ به نهادهای عمومی غیردولتی، صندوق‌های بازنشستگی، بانک‌ها و نهادهای نظامی انتقال یافته است (عطالهی و همکاران، ۱۴۰۰: ۳۵۶). واگذاری‌ها به نهادهای وابسته به دولت (شبه دولتی‌ها)، اصول خصوصی‌سازی را نقض و به تمرکز مالکیت و انحصار انجامیده است. سیاست جدید «مولدسازی» در دهه ۱۴۰۰ نیز، با اختیارات گسترده و فقدان شفافیت، زمینه را برای تکرار واگذاری‌های رانتی و ظهور «شبه دولتی‌های نوظهور» غیر شفاف و مصون از نظارت فراهم کرده است. در نتیجه، این روند به تقویت ساختارهای غیررقابتی و غیر پاسخگو انجامیده، نه تحقق خصوصی‌سازی واقعی.

۳-۵. گفتار پنجم: ضعف مکانیزم‌های نظارتی و فقدان شفافیت

یکی از ریشه‌ای‌ترین چالش‌های خصوصی‌سازی در ایران، ضعف ساختاری و عملکردی مکانیزم‌های نظارتی و نبود شفافیت نهادی در فرآیند واگذاری‌هاست. در ساختار فعلی، نظارت بر خصوصی‌سازی به صورت پراکنده میان نهادهایی چون سازمان بازرسی کل کشور، دیوان محاسبات، مجلس و شورای رقابت تقسیم شده، اما هیچ‌یک از این نهادها از استقلال نهادی، اختیارات اجرایی کافی و دسترسی مؤثر به اطلاعات برخوردار نیستند. این پراکندگی، موجب تضعیف پاسخ‌گویی و ایجاد خلأ در پیگیری تخلفات شده است. در بسیاری از موارد، نظارت‌ها صرفاً پسینی و گزارش‌محور بوده‌اند و فاقد ابزارهای بازدارنده یا اصلاح‌گر در زمان وقوع تخلف هستند. به‌ویژه، در پرونده‌هایی مانند واگذاری شرکت‌های هفت‌تپه، ماشین‌سازی تبریز و نیشکر کارون، نهادهای نظارتی یا دیر وارد عمل شدند یا نتوانستند مانع از تداوم تخلفات شوند. از سوی دیگر، نبود سامانه‌های جامع اطلاعاتی و عدم الزام قانونی برای انتشار عمومی قراردادهای مزایده‌ها و ارزیابی‌های مالی، موجب شده که فرآیند خصوصی‌سازی در حاله‌ای از ابهام باقی بماند (نورعلی و همکاران، ۱۴۰۳: ۲۴۶). سامانه ملی شفافیت که در سال‌های اخیر راه‌اندازی شد، گامی مهم در جهت افشای اطلاعات اقتصادی بود، اما به دلیل عدم شمول نهادهای عمومی غیردولتی و نبود ضمانت اجرایی، نتوانسته است به ابزار مؤثر نظارت عمومی تبدیل شود. همچنین، شورای رقابت و سازمان حمایت از مصرف‌کننده که وظیفه نظارت بر رقابت و جلوگیری از انحصار را دارند، به دلیل وابستگی مالی و ساختاری به دولت، در برابر واگذاری‌های رانتی و تمرکز مالکیت، عملکردی منفعل داشته‌اند. در مجموع، ضعف در طراحی نهادی، نبود نهاد ناظر مستقل، فقدان شفافیت اطلاعاتی و تداخل منافع سیاسی و اقتصادی، موجب شده که مکانیزم‌های نظارتی در ایران نتوانند از بروز فساد، انحصار و تمرکز اقتصادی در فرآیند خصوصی‌سازی جلوگیری کنند. اصلاح این وضعیت، مستلزم بازطراحی ساختار نظارت، تقویت استقلال نهادی و الزام قانونی به شفافیت کامل در تمامی مراحل واگذاری است.

۴. وجوه اشتراک و افتراق در شکست حکمرانی در ایران و روسیه

تجربه خصوصی‌سازی در ایران و روسیه، علیرغم تفاوت‌های اولیه، نتایج مشابهی داشته است: تمرکز اقتصادی، شکل‌گیری لیگارشی و تضعیف رقابت. در هر دو کشور، ضعف در طراحی نهادی، نبود ناظران مستقل و درهم‌تنیدگی قدرت سیاسی و اقتصادی باعث شد فرآیند خصوصی‌سازی به جای تقویت بازار رقابتی، به بازتولید انحصار بینجامد (ذاکری، ۱۴۰۱: ۱۴۶). در روسیه، خصوصی‌سازی سریع و بی‌ضابطه دهه ۱۹۹۰، مالکیت را در دست عده‌ای معدود متمرکز کرد. در ایران، این فرآیند عمدتاً از طریق واگذاری به نهادهای شبه‌دولتی غیر شفاف و غیر پاسخگو پیش رفته است (بکر و اوکسنستیرنا، ۲۰۲۰: ۴۱). این بخش، با تمرکز بر چهار محور کلیدی، به مقایسه تطبیقی قوانین، نقش دولت، نهادهای نظارتی و الگوی تمرکز اقتصادی در دو کشور می‌پردازد.

۴-۱. گفتار اول: مقایسه قوانین بنیادین و سازوکارهای واگذاری

در روسیه، نخستین چارچوب قانونی برای خصوصی‌سازی در سال ۱۹۹۱ با هدف تسریع در انتقال مالکیت دارایی‌های دولتی به بخش خصوصی تدوین شد. این قانون، به‌جای تمرکز بر طراحی فرآیندهای شفاف و رقابتی، اولویت را به سرعت واگذاری‌ها داد و در نتیجه، بستر مناسبی برای شکل‌گیری واگذاری‌های رانتی فراهم شد. اصلاحات بعدی در سال‌های ۲۰۰۱ و ۲۰۱۱، با هدف ارتقای شفافیت و الزام به برگزاری مزایده صورت گرفت، اما به دلیل ضعف نهادهای نظارتی و تداوم نفوذ گروه‌های ذی‌نفوذ، همچنان بخش عمده‌ای از واگذاری‌ها به نفع بازیگران خاص انجام می‌شد. در ایران نیز، با ابلاغ سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی در سال ۱۳۸۴ و تصویب قانون اجرای آن در سال ۱۳۸۶، چارچوبی رسمی برای خصوصی‌سازی شکل گرفت. با این حال، ابهام در تعریف «بخش غیردولتی» و فقدان ضمانت‌های اجرایی مؤثر، موجب شد که بخش قابل‌توجهی از واگذاری‌ها به نهادهای شبه‌دولتی و غیر پاسخگو اختصاص یابد (جعفرپور، ۱۴۰۰: ۴۲). در هر دو کشور، قوانین خصوصی‌سازی فاقد ابزارهای کارآمد برای ارزیابی صلاحیت خریداران، الزام به افشای عمومی اطلاعات و پیشگیری از تعارض منافع بوده‌اند. افزون بر این، روند قانون‌گذاری در حوزه خصوصی‌سازی در روسیه عمدتاً واکنشی و تابع تحولات اقتصادی و سیاسی بوده است. به‌ویژه در دوران ریاست‌جمهوری ولادیمیر پوتین، قوانین جدیدی با هدف بازپس‌گیری کنترل دولت بر بخش‌های کلیدی اقتصاد تصویب شد. این قوانین، اگرچه در ظاهر بر شفافیت و نظارت تأکید داشتند، اما در عمل، به ابزاری برای تمرکز مجدد قدرت اقتصادی در دستان دولت تبدیل شدند. در ایران نیز اصلاحات حقوقی پس از تصویب قانون اجرای اصل ۴۴ عمدتاً به اصلاح آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌ها محدود ماند و بدون بازنگری در ساختارهای نظارتی و نهادی، نتوانست مانع از تداوم واگذاری‌های غیررقابتی شود. در نهایت، فقدان تعریف روشن از «بخش خصوصی واقعی» و نبود نهادهای دآوری مستقل، در هر دو کشور، مانع از تحقق اهداف عدالت اقتصادی و حمایت از منافع عمومی شده است.

۴-۲. گفتار دوم: نقش دولت: مداخله‌گر یا ناظر؟

در روسیه، پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، دولت با کنار گذاشتن نقش مالکیتی خود، فرآیند خصوصی‌سازی را به‌صورت گسترده و سریع آغاز کرد. این سیاست، در ابتدا با هدف کاهش تصدی‌گری و گسترش بازار آزاد اجرا شد، اما با ظهور طبقه‌ای از لیگارش‌ها و بروز بحران‌های اقتصادی، دولت در دهه ۲۰۰۰ ناگزیر به بازتعریف جایگاه خود به‌عنوان تنظیم‌گر و مداخله‌گر اقتصادی شد. در ایران، برخلاف این روند، دولت هیچ‌گاه به‌طور کامل از نقش تصدی‌گری فاصله نگرفت و بخش عمده‌ای از واگذاری‌ها به نهادهای عمومی غیردولتی یا وابسته به ساختار قدرت انجام شد؛ نهادهایی که عملاً تحت نفوذ دولت باقی ماندند. در نتیجه، دولت در ایران به‌طور هم‌زمان در سه نقش سیاست‌گذار، مجری و ناظر ظاهر شد؛ وضعیتی که با اصول حکمرانی شفاف و رقابتی در تضاد است. در هر دو کشور، دولت به‌جای ایفای نقش ناظر بی‌طرف و تسهیل‌گر بازار، به بازیگر اصلی اقتصاد بدل شده و این تمرکز نقش، مانع از شکل‌گیری فضای رقابتی و بخش خصوصی مستقل شده است. در روسیه، از دهه ۲۰۱۰ به بعد، با تصویب قوانین ضد انحصار و محدودسازی سرمایه‌گذاری خارجی در بخش‌های راهبردی، دولت نقش خود را از ناظر منفعل به تنظیم‌گر فعال تغییر

داد. با این حال، این مداخلات بیشتر در راستای تثبیت منافع دولت و تقویت شرکت‌های شبه‌دولتی صورت گرفت تا حمایت از رقابت آزاد (فرهادی، ۱۳۹۹: ۸). در ایران نیز، با تأسیس نهادهایی مانند هیئت عالی مولدسازی، دولت عملاً دامنه مداخلات خود را در حوزه واگذاری‌ها گسترش داده و به‌جای واگذاری واقعی مالکیت، به مدیریت مجدد دارایی‌ها از طریق نهادهای وابسته پرداخته است. در هر دو کشور، آنچه به‌جای واگذاری قدرت اقتصادی رخ داده، بازتوزیع آن در قالب ساختارهای غیر شفاف و غیر پاسخگو بوده است؛ وضعیتی که مانع از شکل‌گیری بازار رقابتی و توسعه بخش خصوصی مستقل شده و تداوم سلطه دولت بر اقتصاد را تضمین کرده است.

۴-۳. گفتار سوم: کارآمدی نهادهای نظارتی و مبارزه با فساد

در روسیه، سرویس فدرال ضد انحصار به‌عنوان نهاد تنظیم‌گر بازار، از اختیارات گسترده‌ای در حوزه نظارت بر رقابت، قیمت‌گذاری، تبلیغات و سرمایه‌گذاری خارجی برخوردار است. این نهاد، در مواردی توانسته با شرکت‌های بزرگ مانند گوگل^۱ و اپل^۲ برخورد قانونی کند. در ایران، شورای رقابت به‌عنوان نهاد مشابه، از استقلال مالی و اجرایی کافی برخوردار نیست و در بسیاری از موارد، نقش آن به صدور توصیه‌نامه محدود شده است.^۳ تفاهم‌نامه همکاری میان شورای رقابت ایران و سرویس فدرال ضد انحصار روسیه در سال ۱۴۰۱، نشان‌دهنده تلاش برای تبادل تجربه است، اما در عمل، تفاوت در سطح اختیارات و استقلال این دو نهاد بسیار چشمگیر است.^۴ در روسیه، سرویس فدرال ضد انحصار توان اعمال جریمه و صدور دستور توقف فعالیت دارد، در حالی که در ایران، اجرای تصمیمات شورای رقابت با موانع نهادی و سیاسی مواجه است. سرویس فدرال ضد انحصار روسیه نه تنها در حوزه رقابت، بلکه در کنترل تعرفه‌های دولتی، تبلیغات و سرمایه‌گذاری خارجی نیز نقش فعالی دارد. این نهاد، با برخورداری قضایی و جریمه‌های سنگین، توانسته در برخی حوزه‌ها از شکل‌گیری انحصار جلوگیری کند. در مقابل، شورای رقابت ایران، به‌رغم جایگاه قانونی، فاقد ابزارهای اجرایی مستقل است و تصمیمات آن اغلب ضمانت اجرایی ندارند (عباسعلی‌پور یزدان‌خواه، ۱۴۰۳: ۶۵). تفاهم‌نامه همکاری میان این دو نهاد در سال ۱۴۰۱، فرصتی برای انتقال تجربه بود، اما تفاوت در ساختار حقوقی و سیاسی دو کشور، مانع از تحقق کامل این همکاری شده است. در ایران، نبود استقلال مالی و ساختاری و نفوذ نهادهای سیاسی در تصمیم‌گیری‌های اقتصادی، مانع از اثربخشی نهادهای نظارتی شده است.

۴-۴. گفتار چهارم: الگوی مشترک شکل‌گیری تمرکز اقتصادی

با تشدید تحریم‌های اقتصادی علیه ایران و روسیه، تقویت پیوندهای اقتصادی بلندمدت میان دو کشور می‌تواند به‌عنوان راهبردی مؤثر برای افزایش تاب‌آوری اقتصادی در برابر فشارهای خارجی عمل کند. این همکاری، به‌ویژه در حوزه‌های انرژی، حمل‌ونقل و فناوری‌های بومی، ظرفیت آن را دارد که بخشی از آسیب‌پذیری ساختاری ناشی از انزوای بین‌المللی را جبران کند. با این حال، در هر دو کشور، ساختار اقتصادی با چالش‌هایی بنیادین مواجه است که ریشه در تمرکز قدرت اقتصادی و شکل‌گیری الیگارشی دارد؛ پدیده‌ای که نه تنها ناشی از خلأهای قانونی، بلکه محصول مستقیم فضای سیاسی بسته، ضعف نهادهای مدنی مستقل و پیوندهای ساختاری میان قدرت سیاسی و منافع اقتصادی است. در روسیه، خصوصی‌سازی کوپنی دهه ۱۹۹۰ در غیاب نظارت مؤثر و شفافیت نهادی، به تمرکز مالکیت در دست گروهی محدود انجامید که بعدها به الیگارشی‌هایی با نفوذ سیاسی گسترده تبدیل شدند. این طبقه، با بهره‌گیری از خلأهای قانونی و روابط نزدیک با ساختار قدرت، نه تنها بر اقتصاد، بلکه بر فرآیندهای تصمیم‌گیری سیاسی نیز سلطه یافت. در ایران نیز، روند خصوصی‌سازی با واگذاری گسترده دارایی‌های عمومی به نهادهای شبه‌دولتی و بنیادهای اقتصادی همراه بود؛ نهادهایی که به دلیل بهره‌مندی از رانت ساختاری و مصونیت از نظارت عمومی، به بازیگران اصلی اقتصاد بدل شدند (احمدی و کاظمی گرجی، ۱۴۰۴: ۱۸). در هر دو کشور، ضعف جامعه مدنی، نبود رسانه‌های آزاد

^۱ Google

^۲ Apple

^۳ <https://www.nicc.gov.ir>

^۴ <https://bardashtrooz.ir>

و محدودیت در دسترسی به اطلاعات، موجب شده که فرآیند خصوصی‌سازی از نظارت عمومی و پاسخ‌گویی نهادی دور بماند. حتی در دوره‌هایی که قوانین شفافیت و مبارزه با فساد به تصویب رسیده‌اند، به دلیل فقدان ضمانت‌های اجرایی و استقلال نهادهای ناظر، این قوانین نتوانسته‌اند مانع از بازتولید ساختارهای انحصاری شوند. در نتیجه، تمرکز اقتصادی و سلطه بازیگران غیر پاسخگو، همچنان به‌عنوان مانعی جدی در مسیر تحقق حکمرانی شفاف و توسعه پایدار در هر دو کشور باقی‌مانده است.

۵. الگوی حکمرانی مطلوب: درس‌هایی برای ایران

تجربه خصوصی‌سازی در ایران و روسیه اثبات می‌کند که بدون حکمرانی شفاف، نهادهای مستقل و نظارت مؤثر، واگذاری دارایی‌های عمومی به تمرکز قدرت و بازتولید انحصار منجر می‌شود، نه بهبود کارایی. برای اصلاح این مسیر، ایران به یک الگوی حکمرانی نوین نیاز دارد که بر سه پایه اساسی استوار است: استقلال نهادی، شفافیت اطلاعاتی و پاسخگویی حقوقی (فرهادی، ۱۳۹۹: ۱۱). این الگو باید با تفکیک دقیق نقش‌های سیاست‌گذار، مجری و ناظر از یکدیگر، از تداخل منافع جلوگیری کند. هدف آن، تبدیل نهاد ناظر به ابزاری مؤثر برای اعمال کنترل، پیشگیری از فساد و تضمین رقابت است. طراحی چنین الگویی نیازمند بهره‌گیری از تجارب تطبیقی، به ویژه در حوزه‌های تنظیم‌گری و مقابله با انحصار، می‌باشد.

۵-۱. گفتار اول: طراحی نهاد نظارتی مستقل با اختیارات قضایی-اقتصادی

حکمرانی خوب مجموعه‌ای از افراد، نهادها، بخش عمومی و خصوصی است که امور شهر را برنامه‌ریزی کرده و اداره می‌نماید و پیوند ناگسستنی با رفاه شهروندان دارد. یکی از ارکان اصلی الگوی مطلوب حکمرانی خصوصی‌سازی، ایجاد نهادی مستقل با اختیارات ترکیبی قضایی و اقتصادی است که بتواند به‌صورت مؤثر بر تمامی مراحل واگذاری نظارت کند. این نهاد باید خارج از ساختار اجرایی دولت و دارای استقلال مالی، ساختاری و استخدامی باشد. اختیارات آن باید شامل بررسی اهلیت خریداران، توقف واگذاری‌های مشکوک، الزام به افشای عمومی اطلاعات و پیگیری قضایی تخلفات باشد (عبدی و رستمی، ۱۴۰۰: ۲۱۰). تجربه کشورهای موفق در حوزه تنظیم‌گری، مانند کمیسیون رقابت اتحادیه اروپا یا سرویس فدرال ضد انحصار روسیه، نشان می‌دهد که بدون چنین نهادی، امکان مقابله با تمرکز اقتصادی و انحصار وجود ندارد. در ایران، شورای رقابت و سازمان خصوصی‌سازی به دلیل وابستگی نهادی و محدودیت در اختیارات، نتوانسته‌اند نقش بازدارنده ایفا کنند. نهاد جدید باید به دادگاه‌های تخصصی اقتصادی متصل باشد و امکان صدور رأی الزام‌آور، اعمال جریمه و ابطال واگذاری را داشته باشد^۱. تنها در چنین ساختاری است که می‌توان از خصوصی‌سازی به‌عنوان ابزاری برای تحقق عدالت اقتصادی و ارتقای کارایی بهره‌برداری کرد.

۵-۲. گفتار دوم: شفاف‌سازی فرآیند واگذاری و قیمت‌گذاری

شفاف‌سازی در فرآیند واگذاری و قیمت‌گذاری، یکی از ارکان بنیادین حکمرانی مطلوب در خصوصی‌سازی است. در ساختار فعلی، نبود الزام قانونی برای افشای عمومی اطلاعات مربوط به نحوه قیمت‌گذاری، شرایط مزایده و قراردادهای نهایی، زمینه‌ساز شکل‌گیری رانت، تبعیض و واگذاری‌های غیررقابتی شده است. در بسیاری از موارد، قیمت‌گذاری دارایی‌های دولتی بدون ارزیابی دقیق و بدون نظارت عمومی انجام می‌شود و اطلاعات مربوط به خریداران، منابع مالی آن‌ها و تعهدات پس از واگذاری در دسترس عموم قرار نمی‌گیرد. این وضعیت، نه تنها اعتماد عمومی را تضعیف می‌کند، بلکه امکان نظارت مؤثر را نیز از نهادهای مدنی و رسانه‌ها سلب می‌نماید (عباسی و براری، ۱۴۰۲: ۹۶). برای تحقق حکمرانی مطلوب، لازم است سامانه‌های اطلاعاتی یکپارچه‌ای طراحی شود که کلیه مراحل واگذاری، از ارزیابی تا انعقاد قرارداد، به‌صورت برخط و قابل پیگیری برای عموم منتشر گردد. همچنین، باید نهادهای واگذارکننده ملزم به ارائه گزارش‌های دوره‌ای از عملکرد بنگاه‌های واگذارشده و تحقق تعهدات خریداران شوند.

۵-۳. گفتار سوم: تقویت حقوق رقابت و مقابله با انحصار

^۱ <https://www.sharif.ir>

تقویت حقوق رقابت و مقابله با انحصار، پیش‌شرط تحقق عدالت اقتصادی در فرآیند خصوصی‌سازی است. در ساختار فعلی، بسیاری از واگذاری‌ها به نهادهایی انجام شده که خود دارای موقعیت مسلط در بازار هستند و با استفاده از نفوذ ساختاری، مانع ورود رقبا می‌شوند. نبود نهاد تنظیم‌گر مستقل با اختیارات اجرایی، موجب شده که تخلفات رقابتی، مانند قیمت‌گذاری تبعیض‌آمیز، ادغام‌های انحصاری و حذف رقبا، بدون پیگرد مؤثر باقی بماند (مسیب زاده، پورعباس و ملکوتی، ۱۴۰۳: ۲۳۵). برای اصلاح این وضعیت، باید نهاد ناظر رقابت از نظر مالی، ساختاری و قضایی مستقل شود و بتواند در صورت لزوم، واگذاری‌های انحصارزرا را متوقف یا ابطال کند. همچنین، باید سازوکارهای گزارش‌دهی مردمی و حمایت از افشاگران اقتصادی تقویت شود تا تخلفات رقابتی به‌سرعت شناسایی و پیگیری شوند. در غیاب چنین سازوکاری، خصوصی‌سازی نه‌تنها رقابت را تقویت نمی‌کند، بلکه به تمرکز قدرت اقتصادی در دست گروه‌های خاص منجر می‌شود.

۵-۴. گفتار چهارم: نقش جامعه مدنی و رسانه‌ها در نظارت اجتماعی

نقش جامعه مدنی و رسانه‌ها در نظارت اجتماعی بر خصوصی‌سازی، نقشی حیاتی و مکمل نظارت رسمی است. در شرایطی که نهادهای نظارتی رسمی با محدودیت‌های ساختاری و سیاسی مواجه‌اند، حضور نهادهای مدنی، تشکل‌های صنفی و رسانه‌های آزاد می‌تواند به شفاف‌سازی فرآیندها، افشای تخلفات و مطالبه‌گری عمومی کمک کند. با این حال، در ایران، دسترسی محدود به اطلاعات، نبود حمایت قانونی از روزنامه‌نگاران اقتصادی و محدودیت در فعالیت نهادهای مردم‌نهاد، موجب شده که ظرفیت نظارت اجتماعی به‌شدت تضعیف شود (کلهر و ابراهیم‌پور، ۱۴۰۲: ۱۵۲). برای تحقق حکمرانی مطلوب، باید بسترهای قانونی برای دسترسی آزاد به اطلاعات اقتصادی، حمایت از رسانه‌های مستقل و مشارکت نهادهای مدنی در ارزیابی واگذاری‌ها فراهم شود. همچنین، ایجاد سامانه‌های گزارش‌دهی عمومی و امکان مشارکت شهروندان در نظارت بر عملکرد بنگاه‌های واگذارشده، می‌تواند به افزایش پاسخ‌گویی و کاهش فساد کمک کند.

۶. نتیجه‌گیری

بررسی تطبیقی فرآیند خصوصی‌سازی در ایران و روسیه نشان می‌دهد که صرف انتقال مالکیت دارایی‌های دولتی به بخش خصوصی، بدون استقرار چارچوب‌های نهادی کارآمد و حکمرانی شفاف، نه تنها به اهداف اولیه افزایش کارایی و گسترش رقابت منجر نمی‌شود، بلکه به شکل‌گیری ساختارهای انحصاری و تمرکز شدید اقتصادی می‌انجامد. در هر دو کشور، علی‌رغم تفاوت‌های تاریخی و سیاسی، ضعف ساختاری نهادهای نظارتی، فقدان استقلال واقعی این نهادها از قوه مجریه و گروه‌های ذی‌نفوذ، شفافیت ناکافی در فرآیند واگذاری و قیمت‌گذاری و درهم‌تنیدگی قدرت سیاسی با مراکز اقتصادی، عوامل اصلی شکست حکمرانی خصوصی‌سازی بوده‌اند. در روسیه، این امر به ظهور الیگارش‌های مالی-صنعتی و سپس بازگشت یک دولت تنظیم‌گر اقتدارگرا انجامید و در ایران، به واگذاری گسترده به نهادهای شبه‌دولتی و تقویت شبکه‌های رانتی منجر شد. درس کلیدی این تطبیق آن است که موفقیت خصوصی‌سازی در گرو طراحی نهادهای نظارتی مستقل با اختیارات اجرایی و قضایی مؤثر، شفاف‌سازی کامل اطلاعاتی و تقویت قوانین و نهادهای حمایت از رقابت است. الگوی حکمرانی مطلوب برای ایران باید بر پایه تفکیک نقش‌های سیاست‌گذاری، اجرا و نظارت، تضمین دسترسی عمومی به اطلاعات و توانمندسازی نهادهای مدنی و رسانه‌ها در نظارت اجتماعی استوار باشد. بدون این اصلاحات بنیادین، خصوصی‌سازی به جای آنکه موتور محرک توسعه اقتصادی و عدالت اجتماعی باشد، به ابزاری برای بازتولید انحصار و تعمیق نابرابری تبدیل خواهد شد.

ملاحظات اخلاقی

نویسندگان اصول اخلاقی را در انجام و انتشار این پژوهش علمی رعایت نموده‌اند و این موضوع مورد تأیید همه آنهاست.

تعارض منافع

بنا بر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

حامی مالی

این مقاله حامی مالی ندارد.

سپاسگزاری

از آقای دکتر محمدحسین معصومی به خاطر بازبینی متن مقاله و ارائه نظرهای ساختاری تشکر و قدردانی می‌شود.

از داوران محترم به خاطر ارائه نظرهای ساختاری و علمی سپاسگزاری می‌شود.

منابع

- احمدی، حسین و کاظمی گرجی، احمد (۱۴۰۴). توسعه تجارت ایران و روسیه؛ راهبرد تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی. *فصلنامه اقتصاد دفاع و توسعه پایدار*، ۱۰(۳۵)، ۱-۳۸.
- افشار بکشلو، فاطمه (۱۳۹۱). سیاست دولت پوتین و جایگاه الیگارشی روسیه. *فصلنامه علمی مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز*، ۱۸(۷۷)، ۱-۲۳.
- بهمنی، مجتبی (۱۴۰۱). مبانی حقوقی خصوصی‌سازی در پرتو سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی. *نشریه پژوهش ملل*، ۸۵، ۹۵-۱۲۵.
- جعفرپور، محمود (۱۴۰۰). بررسی وجوه افتراق و اشتراک خصوصی‌سازی در ایران و کشورهای منتخب. *بررسی‌های بازرگانی*، ۱۹(۱۰۷)، ۳۹-۶۲.
- دره‌شیری، محمدرضا (۱۴۰۳). شکست حکمرانی اقتصاد ایران در جنگ نظریه‌پردازی نقد و بررسی کتاب ملی اقتصاد سیاسی. *پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی*، ۱(۱۱۵)، ۱۷۵-۲۰۶.
- ذاکری، علیرضا (۱۴۰۱). خصوصی‌سازی دارایی‌های دولت در ایران (۱۳۶۸-۱۳۹۹) (مطالعه گزارش‌های مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی). *جامعه‌شناسی تاریخی*، ۱۳(۲)، ۱۴۱-۱۷۸.
- رستگاری، شاهو؛ بابایی‌فرد، اسدالله و نیازی، محسن (۱۴۰۳). درک تجربه‌ی ذی‌نفعان از فرایند خصوصی‌سازی در ایران. *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۳۵(۲)، ۶۹-۱۰۰.
- رسولی‌نژاد، احسان و اخوان، علی (۱۴۰۲). بازاندیشی تاب‌آوری اقتصادی روسیه در برابر تحریم‌های غرب: الگو و درس‌هایی برای اقتصاد ایران. *مطالعات اوراسیای مرکزی*، ۱۶(۲)، ۱۲۵-۱۴۸.
- شادمان‌فر، رضا؛ پورجوهری، امیرحسین و ایمانی جاجرمی، حسین (۱۴۰۴). مدل مفهومی ظرفیت‌سازی نهادی در اجتماعات محله‌ای با تأکید بر فرآیند توسعه محله‌مبنا: رویکرد نظریه نهادگرایی و برنامه‌ریزی مشارکتی. *جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ۱۵(۵۹)، ۱۶۵-۱۸۸.
- عباسعلی‌پور یزدان‌خواه، سجاد (۱۴۰۳). *نقش دولت در روند توسعه‌ی اقتصادی فدراسیون روسیه (۲۰۰۰-۲۰۲۳)*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده روابط بین‌الملل وزارت امور خارجه تهران.
- عباسی، بیژن و براری، اکبر (۱۴۰۲). تحلیل فرآیند نظارت بر واگذاری بنگاه‌های اقتصادی موضوع اصل ۴۴ قانون اساسی. *حقوق اداری*، ۱۰(۳۴)، ۸۵-۱۰۷.
- عبدی، حسین و رستمی، ولی (۱۴۰۰). الگوی مطلوب حکمرانی در پرتو سیستم مستقل قضایی. *پژوهش‌های اخلاقی*، ۲(۱۲)، ۲۰۷-۲۲۰.
- عطالهی، معصومه؛ کردلویی، حمیدرضا؛ صیقلی، محسن و رهنمای رودپشتی، فریدون (۱۴۰۰). بررسی روند خصوصی‌سازی شرکت‌های دولتی پس از انقلاب اسلامی به‌منظور ارائه الگوی بهینه با رویکرد اختیار معامله حقیقی. *فصلنامه رهیافت انقلاب اسلامی*، ۱۵(۵۵)، ۳۴۹-۳۶۸.
- فتحی، محمدجواد و ابراهیمی، روزین (۱۴۰۴). واکاوی انتقادی خصوصی‌سازی در نظام دادرسی کیفری ایران. *فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی*، ۳۰(۱۱۰)، ۱-۲۷.

- فرهادی، راضیه (۱۳۹۹). بررسی خصوصی سازی در خدمات عمومی در نظام حقوقی ایران و روسیه. دومین کنفرانس ملی علوم انسانی و توسعه، فارس: شیراز.
- کریمی، جهانگیر (۱۳۹۳). مدل های متعارض توسعه در روسیه: سه سده جستجو و دستاوردهای آن. فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، ۱۰(۲۸)، ۹۷-۱۴۰.
- کریم، محمدحسین؛ شفافی شهری، وحید و نصری، لیلا (۱۳۹۴). ارزیابی فرآیند خصوصی سازی در راستای سیاست های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی (افزایش سهم بخش خصوصی). مجله سیستم های راهبردی و کلان، ۱۱، ۴۹-۶۲.
- کلهر، حسینعلی و ابراهیم پور، عادل (۱۴۰۲). تحلیل حقوقی اعمال نظارت پس از واگذاری در خصوصی سازی ها (موانع و راهکارها). مطالعات حقوق تطبیقی معاصر، ۱۴(۳۱)، ۱۴۵-۱۸۲.
- محمدی فر، معصومه (۱۴۰۳). خصوصی سازی در ایران چرخه معیوب یا فرصت اقتصادی؟ منتشر شده در روزنامه دنیای اقتصاد، قابل دسترسی در: <https://donya-e-eqtesad.com>
- مرادی، حدیث؛ صادقی، سید شمس الدین و اخوان کاظمی، مسعود (۱۴۰۱). اقتصاد سیاسی رانت و خصوصی سازی در ایران پس از انقلاب اسلامی. مطالعات اقتصاد سیاسی بین الملل، ۵(۱)، ۲۸۷-۳۱۹.
- مسیب زاده، چنگیز؛ پورعباس، علی و ملکوتی، حسین (۱۴۰۳). بررسی نظام واگذاری و تفکیک بنگاه های خصوصی و عمومی از منظر حقوق عمومی در ایران. پژوهش های نوین حقوق اداری، ۶(۲۱)، ۲۲۵-۲۴۳.
- مهرپور ابریکوه، میثم (۱۴۰۲). تحلیل فرآیند خصوصی سازی در ایران از منظر حقوقی و اقتصادی. هشتمین کنفرانس ملی پژوهش های نوین در حوزه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی ایران، تهران.
- نورعلی، مهیار؛ زمانی مقدم، افسانه و معمارزاده طهران، غلامرضا (۱۴۰۳). ارائه مدل خصوصی سازی در ایران با رویکرد استقرار اصل ۴۴ قانون اساسی (مطالعه موردی: سازمان بنیاد مستضعفان). مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، ۱۲(۱)، ۲۲۷-۳۶۰.
- یعقوبی، محمد؛ سیفی، وحید و صادقی شاهدانی، مهدی (۱۴۰۰). راهبرد اساسی خصوصی سازی در ایران. فصلنامه راهبرد اقتصادی، ۱۰(۳۷)، ۲۱۵-۲۵۰.

References

- Abbasali Pour Yazdankhah, S. (2024). The Role of the State in the Economic Development Process of the Russian Federation (2000-2023). (Master's thesis). School of International Relations, Ministry of Foreign Affairs, Tehran. (In Persian)
- Abbasi, B., & Barari, A. (2023). Analysis of the Supervision Process over the Transfer of Economic Enterprises Subject to Article 44 of the Constitution. *Administrative Law*, 10(34), 85-107. (In Persian)
- Abdi, H., & Rostami, V. (2021). The Desirable Governance Model in Light of an Independent Judiciary System. *Ethical Research*, 2(12), 207-220. (In Persian)
- Afshar Bakshloo, F. (2012). Putin's Government Policy and the Position of Russian Oligarchy. *Central Asia and the Caucasus Studies Quarterly*, 18(77), 1-23. (In Persian)
- Ahmadi, H., & Kazemi Gorji, A. (2025). Development of Iran-Russia Trade; The Strategy for Realizing the General Policies of Resistance Economy. *Quarterly Journal of Defense Economics and Sustainable Development*, 10(35), 1-38. (In Persian)
- Atallahi, M., Kordlouei, H., Sigali, M., & Rahnamaie Roudpashti, F. (2021). Investigating the Process of Privatization of State-Owned Companies after the Islamic Revolution to Present an Optimal Model Using the Real Options Approach. *Quarterly Journal of Islamic Revolution Studies*, 15(55), 349-368. (In Persian)
- Bahmani, M. (2022). Legal Foundations of Privatization in Light of the General Policies of Article 44 of the Constitution. *Melal Research Journal*, 85, 95-125. (In Persian)
- Becker, T., & Oxenstierna, S. (2020). *The Russian Economy under Putin*. Published June 30, 2020 by Routledge. ISBN 9780367587758.
- Darreshiri, M. R. (2024). The Failure of Iran's Economic Governance in the War of Theorizing: A Critical Review of the Book "National Political Economic System". *Critical Studies Journal of Humanities Texts and Programs*, 1(115), 175-206. (In Persian)
- Evans, P. (2014). *The developmental state: Divergent responses to modern economic theory and the twenty-first-century economy*. 1st Edition, Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315884363>
- Farhadi, R. (2020). A Study of Privatization in Public Services in the Legal Systems of Iran and Russia. *Second National Conference on Humanities and Development*, 1-13. (In Persian)
- Fathi, M. J., & Ebrahimi, R. (2025). A Critical Analysis of Privatization in Iran's Criminal Justice System. *Judicial Law Views Quarterly*, 30(110), 1-27. (In Persian)
- Gottfried, S. (2019). Privatization and the Rise of the Oligarchy. Contemporary Oligarchies in Developed Democracies. *First Online: 02 April 2019*, pp 65-97, Accessible at: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-14105-9_3?utm_source=copilot.com
- Hanson, P. (2008). *The Economic Development of Russia: Between State Control and Liberalization*. ISPI Working Paper, Issue 32, October 2008, 1-35.
- Jafarpour, M. (2021). A Study of the Differences and Similarities of Privatization in Iran and Selected Countries. *Trade Studies*, 19(107), 39-62. (In Persian)
- Kalhor, H. A., & Ebrahim Pour, A. (2023). Legal Analysis of Post-Transfer Supervision in Privatizations (Obstacles and Solutions). *Contemporary Comparative Law Studies*, 14(31), 145-182. (In Persian)
- Karami, J. (1393/2014). Conflicting Development Models in Russia: Three Centuries of Search and its Achievements. *Specialized Quarterly of Political Science*, 10(28), 97-140. (In Persian)
- Karim, M. H., Shafafi Shahri, V., & Nasri, L. (2015). Evaluation of the Privatization Process in Line with the General Policies of Article 44 of the Constitution (Increasing the Share of the Private Sector). *Journal of Macro and Strategic Policies*, 11, 49-62. (In Persian)
- Koroteev, K. (2014). Judicial Review in the Russian Supreme Court and Constitutional Court: Struggling for Jurisdictional Powers Instead of Protecting Human Rights. *East European Faces of Law and Society: Values and Practices*, 221-250. https://doi.org/10.1163/9789004285224_008
- Masibzadeh, C., Pourabbas, A., & Malekouti, H. (2024). Study of the Transfer System and Separation of Private and Public Enterprises from the Perspective of Public Law in Iran. *Modern Administrative Law Research*, 6, 225-243. (In Persian)

- McFaul, M. (2011). State Power, Institutional Change, and the Politics of Privatization in Russia. *World Politics*, 47(2), 210 – 243. <https://doi.org/10.1017/S0043887100016087>
- Mehrpoor Abar Kouh, M. (2023). Analysis of the Privatization Process in Iran from Legal and Economic Perspectives. *Eighth National Conference on Modern Research in Humanities and Social Sciences in Iran*, 1-12. (In Persian)
- Mohammadifar, M. (2024). Privatization in Iran: A Vicious Cycle or an Economic Opportunity? *Donya-e-Eqtasad Newspaper*. Retrieved from: <https://donya-e-eqtasad.com/%D8%A8%D8%AE%D8%B4-%D8%A8%D8%A7%D8%B4%DA%AF%D8%A7%D9%87-%D8%A7%D9%82%D8%AA%D8%B5%D8%A7%D8%AF%D8%AF%D8%A7%D9%86%D8%A7%D9%86-52/4080403-%D8%AE%D8%B5%D9%88%D8%B5%DB%8C-%D8%B3%D8%A7%D8%B2%DB%8C-%D8%AF%D8%B1-%D8%A7%DB%8C%D8%B1%D8%A7%D9%86-%DA%86%D8%B1%D8%AE%D9%87-%D9%85%D8%B9%DB%8C%D9%88%D8%A8-%DB%8C%D8%A7-%D9%81%D8%B1%D8%B5%D8%AA-%D8%A7%D9%82%D8%AA%D8%B5%D8%A7%D8%AF%DB%8C?> (In Persian)
- Moradi, H., Sadeghi, S. S., & Akhavan Kazemi, M. (2022). The Political Economy of Rent and Privatization in Post-Revolutionary Iran. *International Political Economy Studies*, 5(1), 287-319. (In Persian)
- Norali, M., Zamani Moghadam, A., & Memarzadeh Tehran, G. R. (2024). Presenting a Privatization Model in Iran with an Approach to Implementing Article 44 of the Constitution (Case Study: The Mostazafan Foundation). *Studies on the Islamic-Iranian Model of Progress*, 12(1), 227-360. (In Persian)
- Rasoulinejad, E., & Akhavan, A. (2023). Reconsidering Russia's Economic Resilience Against Western Sanctions: Model and Lessons for Iran's Economy. *Central Eurasian Studies*, 16(2), 125-148. (In Persian)
- Rastegari, S., Babaee Fard, A., & Niyazi, M. (2024). Understanding Stakeholders' Experience of the Privatization Process in Iran. *Applied Sociology*, 35(2), 69-100. (In Persian)
- Shadmanfar, R., Pourjohari, A., & Imani Jajarmi, H. (2025). A Conceptual Model for Institutional Capacity Building in Local Communities with an Emphasis on the Neighborhood-Based Development Process: An Institutionalist and Participatory Planning Approach. *Geography and Regional Planning*, 15(59), 165-188. (In Persian)
- Strizh, V., Ignatenko, A., Rymland-Kelly, E., & Sidorenko, M. (2025). *Russia Adopts Decree Allowing Quick Sale of Seized Assets from 'Unfriendly' Parties*. <https://www.morganlewis.com/pubs/2025/10/russia-adopts-decree-allowing-quick-sale-of-seized-assets-from-unfriendly-parties>, October 14, 2025.
- Yaqubi, M., Seifi, V., & Sadeghi Shahedani, M. (2021). The Fundamental Strategy of Privatization in Iran. *Quarterly Journal of Economic Strategy*, 10(37), 215-250. (In Persian)
- Zakery, A. (2022). Privatization of Government Assets in Iran (1989-2020) (A Study of Reports from the Parliamentary Research Center). *Historical Sociology*, 13(2), 141-178. (In Persian)

Websites

- <https://donya-e-eqtasad.com/%D8%A8%D8%AE%D8%B4-%D8%AE%D8%A8%D8%B1-64/544841-%D8%A8%D8%B1%D8%B1%D8%B3%DB%8C-%D8%AE%D8%B5%D9%88%D8%B5%DB%8C-%D8%B3%D8%A7%D8%B2%DB%8C-%D8%AF%D8%B1-%D8%B1%D9%88%D8%B3%DB%8C%D9%87-%D9%BE%D8%B3-%D8%A7%D8%B2-%D9%81%D8%B1%D9%88%D9%BE%D8%A7%D8%B4%DB%8C-%D8%B4%D9%88%D8%B1%D9%88%DB%8C> visited at 1404/10/09
- <https://www.sharif.ir/web/spri/%D8%A7%D8%B5%D9%84%D8%A7%D8%AD-%D8%A7%D9%84%DA%AF%D9%88%DB%8C-%D8%AD%DA%A9%D9%85%D8%B1%D8%A7%D9%86%DB%8C-%D8%AE%D8%B5%D9%88%D8%B5%DB%8C-%D8%B3%D8%A7%D8%B2%DB%8C-%D8%AF%D8%B1-%D8%A7%DB%8C%D8%B1%D8%A7%D9%86?utm> Visited at 1404/10/09

<https://www.squirepattonboggs.com/insights/publications/russia-adopts-fast-track-mechanism-for-selling-federal-assets/> Visited at 1404/10/09

<https://bardashtrooz.ir/news/122972/?utm> Visited at 1404/10/09

<https://www.nicc.gov.ir/?id=643&start=20> Visited at 1404/10/09

<https://www.nicc.gov.ir/44.html> Visited at 1404/10/09